

БЕХБУДИЙ ПУБЛИЦИСТИКАСИДА ТИЛ МУАММОЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ

М.Б. РАЖАБОВА

БухДУ Ўзбек филология кафедраси доценти

**“Бехбудий меросинин миллий ғоя тарғиботидаги аҳамияти”
мавзусидаги анжуман материаллари. Тошкент- 2014.**

Ҳар бир давр адабиёти ўз замонасининг акс садоси бўлиб дунёга келади. Миллий уйғониш даври деб аталган адабиётимиз саҳифаларини ўз ижод маҳсули билан бойитган адибларимизнинг ҳаёт йўли ва қолдирган маънавий меросини таҳлил ва талқин қилиш бугунги адабиётшунослигимиз олдида турган муҳим масалалардан биридир. Мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ жадиदчилик ҳаракати намояндалари фаолияти ўрганиш, халқимизнинг зиёли вакиллари номини қайта тиклаш борасида талайгина хайрли ишлар амалга оширилди. Жумладан, Туркистон жадидчилик ҳаракатининг йўлбошчиси сифатида фаолият кўрсатган Маҳмудхўжа Бехбудий қолдирган меросни ўрганишга кенг йўл очилди.

Маҳмудхўжа Бехбудий фаолияти кўп қиррали. У биргина адабиётнинг публицистика, драматургия, адабий танқид соҳаларига оид тадқиқотларни яратди. Бехбудий зукко тилшунос ҳам эди. Ўзи ташкил қилган “Ойна” журналида нафақат тил ва адабиёт масалаларига оид, балки, тарих, география, ҳуқуқ, ахлоқ масалаларига доир қизиқарли мақолаларни бериб борди.

Бехбудий миллатнинг маънавияти ва маърифатини кўрсатувчи ойна - унинг адабиёти ва тили эканлигини чуқур англади. Мазкур масалаларни ўзининг “Икки эмас, тўрт тил керак”, “Жаҳолат дардларидан”, “Танқид-сараламоқдур”, “Сарт сўзи маълум бўлмади”, “Тил масаласи” каби қатор публицистик мақолаларида ёритиб берди. Мазкур мақолаларда муаллиф ягона адабий тил ва унинг софлигини сақлаш, тил ўрганишнинг миллат тақдири ва маданиятида тутган ўрни ҳақида баҳс юритади. Чунки миллат тараққиётидаги асосий омиллардан бири – жаҳон илм-фани янгиликларидан

хабардорликдир. Бунинг учун тил билиш зарур. Беҳбудий ўзининг “Икки эмас, тўрт тил керак” мақоласида мазкур масала ҳақида фикр юритади. У туркий тилни қадрлаган ҳолда бошқа тилларни (форсий, арабий, русий) ўрганишни тарғиб қилади. Шу билан бирга бу соҳадаги камчиликларга ҳам эътибор қаратади. Муаллифнинг фикрича, “дарс китоби-арабий, муаллим-туркий, тақриру таржимани форсийлиги хила ажибдур”. Бунинг учун Беҳбудий “усули таълим ва тадрисни ислоҳ этмак керак” дейди (150 бет).

Тил ўрганиш, албатта, миллат манфаати учун хизмат қилмоғи лозим. Бу ҳақда мазкур мақолада ёзади: “Бизга лозимки, ўз нафъимиз учун русча билайлуқ. Бу замон тижорат иши, саноат ва мамлакат ишлари, ҳатто, дини ислом ва миллатга хидмат илмсиз бўлмайдур” (152). Беҳбудий бу ўринда илм деганда тилни назарда тутди.

Тил софлиги масаласи ҳам Беҳбудий эътиборидан четда қолган эмас. Бу ҳақда ўзининг “Тил масаласи” номли мақоласида фикр юритади. Мақолада муаллиф фикрини соддагина қилиб, “Бас, бизга тилимизни ажнабий сўзлардан муҳофаза қилмоқлик энг биринчи муҳим бир вазифадур” деб ўз мақсадини баён қилади. Беҳбудий ҳар бир тил луғатининг бойишида ўзга тиллардан сўз олиш ҳисобига бўлишини инкор қилмайди. Мақола муаллифининг таъкидлашича, “Бегона тилдан сўз олмоқдан қутилган тил йўқдур”. Бироқ ҳар бир тилнинг ички имкониётларидан фойдаланиш зарурлиги, бу йўлда бажарилиши лозим бўлган вазифалар Беҳбудийни ўйлантиради. Унинг фикрича, узоқ йиллар истеъмолда бўлган арабий ва форсий тил элементларидан тилни “тозалаш” ноимкон бир ҳолат, “қурук хаёли фосидгинадур”. Маҳмудхўжа Беҳбудий арабий сўзларнинг туркий тилда мавжуд бўлган муқобилларини қўллаш орқали ҳам тил софлигига эришиш мумкинлигини таъкидлайди. Масалан, “улум, фунун, уламо, қуззот... еринда фанлар, илмлар, олимлар, қозилар ёзингиз” дея ўз фикрини асослайди (187). Шу билан бирга “фаний ва илмий ва диний истилоҳ ва иборатларга муқобил туркчадан исм тайин қилмоқ фикрига чўммоқ ўзни чарчатиб ва матбуотни зоеъ қилмоқдин бошқа нарса эмас”лигини уқтиради. Хўш тил

софлиги, ягона адабий тилга қандай эришиш мумкин? деган масала Беҳбудийни қизиқтиради. Бунинг учун “Барча илму фан ислоҳ ва луғатларига туркчадан муқобил охториб вақтни зое” қилмасликни, “тараққий этган миллатлар оналари ўқутар экан, биз аввал оналаримизни ўқутиб, анга тил ўргатмоғимиз керак” лигини уқтиради (189)

Беҳбудий замонасидаги саводсизликдан ўксунди. Бу ҳақда “Жаҳолат дардларидан” номли мақоласида ачиниб ёзади: “Исмимизни билмаймиз! Нима учун бизга ўргатмабдурлар. Масалан, исмимиз Абдусамад экан “Абсамат”, ҳатто қишлоқларда “Апсат” дерлар”. Муаллиф бунинг туб илдизи сифатида “Айб жаҳолатга ва мактабсизликга ва руҳонийларнинг мусохабаларинда, диний ва миллий ишларга диққат этмаганларида” дея кўрсатади (165).

Маҳмудхўжа Беҳбудий халқимизни илм-маърифатда, ҳақ ҳақ-ҳуқуқда дунёнинг тараққий қилган миллатлари қаторида кўришни орзу қилди. Бу орзуларини кўпроқ публицистик мақолаларида баён қилди. Беҳбудийнинг миллат ва Ватан тақдири, тил ва ахлоқ тарбияси, тарих, фалсафа ва дин ҳақидаги қарашлари акс этган мақолалари ўзбек публицистикаси ривожига салмоқли улуш бўлиб қўшилди. Улар ҳозирги даврда ҳам ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялашда беминнат хизмат қилмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, тил софлиги, ягона адабий тил учун кураш Беҳбудий фаолиятининг бир қиррасини ташкил қилади. У “мусулмон бўлиб тараққий қилмоқ” учун ҳам бошқа тилларни ўрганиш зарурлигини ўз вақтида тўғри тарғиб қилди. Адибнинг миллат тараққийси учун бир неча тилни билиш зарурлиги тўғрисидаги фикрлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Бугун ўзга тилларни ўрганиш орқали жаҳонга юз тутмоқ мамлакатимиз сиёсатидаги устивор масалалардан биридир.

АДАБИЁТЛАР:

1. Маҳмудхўжа Беҳбудий. Танланган асарлар. -Тошкент. “Маънавият” нашриёти. 1999.